

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن^۱

محسن اسماعیلی^۲، علی محمد احمدوند^۳، اکبر وروایی^۴، مسعود مرشدی^۵

پژوهشنامه جغرافیای انتظامی تاریخ دریافت: 1398/06/23 تاریخ پذیرش: 1398/09/11

سال هفتم، شماره بیست و هشتم، زمستان 1398؛ از صفحه 143 تا 178

چکیده

یکی از مهم‌ترین مباحث قانون آئین دادرسی کیفری، تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیاء است که فصل پنجم از قانون یادشده را به خود اختصاص داده است. اهمیت این موضوع بدان جهت است که رابطه تنگاتنگ و نزدیکی با حقوق، آرامش و امنیت افراد دارد؛ بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی چالش‌های حقوقی و انتظامی تفتیش و بازرسی اماکن در پرتوی حفظ حقوق شهروندی در نظام کیفری ایران است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و توسعه‌ای، از نظر ماهیت توصیفی-پیمایشی و (تحلیل تم) بر اساس نوع داده، کیفی-کمی (ترکیبی) است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه خبرگان، مدیران، کارشناسان ناجا به تعداد (۸) نفر، رؤسای پیشگیری استان‌ها (۳) نفر و فرماندهان ایستگاه‌های بازرسی استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی و اردبیل (۲۱) نفر در مجموع به تعداد (۳۲) نفر می‌باشد و برای انتخاب نمونه از ترکیب روش‌های هدفمند قضاوتی و روش گلوله‌برفی استفاده شده که روشی غیراحتمالی است. یافته‌ها حاکی از این است که چالش‌های پژوهش پس از کدگذاری اولیه و گزینشی، در قالب تحلیل تم احصاء شده؛ از جمله چالش‌های تقنینی، چالش‌های قضایی، چالش‌های اجرایی پلیس و مشکلات درون‌سازمانی که همه مؤلفه‌های چهارگانه مذکور بیانگر آن است که در مقررات قانون آیین دادرسی کیفری ایران قواعد و تشریفات برای بازرسی انتظامی از اشخاص اختصاص داده شده است، این مقررات ناقص، مبهم و دارای اشکال هستند. قانون‌گذاری در امور کیفری ایجاب می‌کند که در وهله نخست مفاهیم به‌صراحت و روشنی تعریف‌شده تا محدوده و قلمرو آن‌ها مشخص شود. مقامات مجری تفتیش باید بر طبق این مقررات قانونی و بر مجوز قضایی اقدامات لازم را انجام دهند و از خودسری‌ها و دخالت‌های بی‌مورد بپرهیزند.

کلیدواژه‌ها: حقوق شهروندی، تفتیش و بازرسی، اماکن، چالش‌ها.

- 1- این مقاله از رساله دکتری مسعود مرشدی با نام «رعایت حقوق شهروندی متهم در فرآیند جرم یابی؛ چالش‌ها و راهبردها» به راهنمایی دکتر محسن اسماعیلی و مشاوره دکتر علی محمد احمدوند و دکتر اکبر وروایی در دانشگاه علوم انتظامی امین استخراج شده است.
- 2- دانشیار گروه حقوق، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- 3- استاد گروه مدیریت، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.
- 4- استاد گروه حقوق، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.
- 5- دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، گرایش جرم یابی، گروه کشف علمی جرائم، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).
massuodmorshedy@yahoo.com

از مهم‌ترین حقوقی که قوانین اساسی و اسناد حقوق بشر بر آن تأکید می‌کنند، همانا آزادی‌های فردی است و نظر به اهمیت آزادی در زندگی افراد و پیشرفت جامعه، این اصل از حمایت قانونی برخوردار شده و حکومت‌ها تضمین‌هایی را برای حفظ آن در مقابل تجاوز وضع کرده‌اند و جز در موارد قانونی به کسی اجازه تعرض به آن را نمی‌دهند (احمدالقضات، ۱۳۸۵).

یکی از مهم‌ترین اقدامات قضایی در جمع‌آوری دلایل، کشف، ضبط اشیاء، اموال و وسیله جرم و یا وسایل از جرم تحصیل شده، تفتیش و بازرسی منازل و سایر مکان‌هایی است که مرتکب جرم از آن‌ها برای پنهان کردن وسایل یادشده، استفاده می‌کند. این اقدامات، امکان انجام همه مشاهدات مفید را برای بازپرس فراهم می‌کند. بازرسی در لغت به معنای تفتیش و واری کردن است و در اصطلاح حقوق جزایی به اقداماتی گفته می‌شود که مأموران ذی‌صلاح حذف مجوز یا دستور مقام قضایی در جهت کشف آلات و ادوات و ادله جرم و نیز اموال حاصله از جرم با رعایت موازین شرعی و قانونی در منزل و مخفیگاه متهمین و مظنونین به ارتکاب جرم معمول می‌دارند. این اقدام از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین اقدامات قضایی در کشف بزه و دلایل و آثار جرم است و تأخیر در اجرای آن لطمه بزرگی به روند تحقیقات وارد می‌آورد (شاملو احمدی، ۱۳۸۳).

باوجوداین، با توجه به اهمیتی که شرع مقدس اسلام و نیز قانون‌گذار برای محل سکونت و زندگی افراد قائل شده است، مقام تحقیق همیشه و در هر وضعیتی نمی‌تواند از این حربه استفاده کند. اهمیت حفظ حرمت منازل در اصل (۲۲) قانون اساسی جمهوری اسلامی مورد تأیید قرار گرفته است. این اصل مقرر می‌دارد: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است؛ مگر در مواردی که قانون تجویز می‌کند». در واقع هنگام بازرسی منازل و اماکن باید بین حقوق افراد از یک‌سو و حقوق جامعه از سوی دیگر توازن برقرار کرد.

کشف حقیقت و به سرانجام رسیدن فرآیند کشف جرم مستلزم اعطای اختیارات کافی به کارگزاران نظام عدالت کیفری به‌ویژه مأموران پلیس است. یکی از مهم‌ترین این اختیارات، حق بازرسی است که در آن تلاش می‌شود ادله و مدارک مرتبط با جرم،

جمع‌آوری شود. از آنجاکه ادله نقش مهمی در نتیجه نهایی پرونده دارد، شیوه‌گردآوری و جمع‌آوری مناسب آن تأثیر بسزایی در این امر خواهد داشت و هرگونه تعلل، موجب از بین رفتن ادله خواهد شد؛ از این‌رو ضروری است اختیارات کافی به پلیس اعطا شود تا بتواند حقیقت را کشف کند. باین‌حال، اعطای اختیارات نامحدود به پلیس می‌تواند زمینه‌تحدید حقوق و آزادی‌های شهروندان را پیش‌بینی معیارهای روشن و مشخص کردن دامنه تسهیل کند؛ بنابراین اختیارات پلیس، از مهم‌ترین و مؤثرترین سازوکارها برای پیشگیری از هرگونه سوءاستفاده احتمالی است.

پلیس، سازمانی دولتی است که حدود اختیارات و وظایف آن را قانون تعیین می‌کند. از جمله وظایف خطیر پلیس در هر جامعه، کشف و تعقیب جرم (با هماهنگی و نظارت مقام صالح قضایی) از یکسو و پیشگیری از جرم، از سوی دیگر است. از طرفی، اجرای هر مأموریت و وظیفه‌ای، مستلزم اعطای اختیاراتی به مسئول و مجری آن است؛ بنابراین دولت‌ها به پلیس که مسئول اجرای قانون در جامعه است، به‌منظور حسن اجرای امور، اختیارات منحصر به فردی اعطا می‌کنند. اختیارات یادشده در نوع خود به‌گونه‌ای است که سایر سازمان‌ها، نهادها و یا شهروندان را از یکسو ملزم به اطاعت از اوامر و نواهی او می‌کند و از سوی دیگر، سازمان یا نهادها را مزبور فاقد صلاحیت اعطای آن هستند. هدف از اعطای این اختیارات به پلیس، حسن اجرای وظیفه، توانایی برقراری نظم و امنیت عمومی در جامعه و ارتقاء آن است. بدیهی است که این نوع اختیارات، گاهی با حقوق شهروندی و آزادی‌های مشروع شهروندان در تعارض است.

مسئله‌توجه به آزادی‌های فردی، حفظ حریم خصوصی، تعیین مصادیق نقض این حریم و تشخیص و تصریح بر مقام و مرجع ناقض این حریم از منظر قانونی، نحوه بازرسی و تفتیش اماکن و مواد و استثنائات حاکم بر آن، همگی از جمله مواردی است که هر قانون‌گذاری می‌بایست به آن‌ها توجه داشته باشد. حمایت از حریم خصوصی افراد باید از ابتدای فرآیند کیفری تا انتها، مورد توجه قانون آیین دادرسی کیفری باشد و آن را با ضمانت اجراهای مناسب تضمین کند. در کشور ما نیز همانند سایر کشورهای دارای حقوق نوشته، ضوابط و مقرراتی در خصوص حفظ حریم خصوصی افراد و نیز شرایط بازرسی و تفتیش از افراد، منازل، اماکن و اشیاء و اشخاص موجود می‌باشد که به اهم

آن‌ها می‌توان به مواد (۱۶) و (۱۵) قانون اساسی و موادی از قانون آیین دادرسی کیفری و قوانین متفرقه دیگر اشاره کرد.

مأموران نیروی انتظامی به استناد بند (۸) از ماده (۴) قانون ناجا به وظایفی که در این قانون و سایر قوانین برای آن‌ها تعریف شده عمل می‌کنند ولی با توجه به اینکه قانون‌گذار هیچ‌گاه قادر به پیش‌بینی تمام زوایا، جزئیات و مسائل آینده جامعه نیست، با تصویب و اجرای هر قانون، مأموران نیز در اجرای وظایف محوله به دلایل و اشکال مختلف، ناگزیر به انواع آزادی عمل دست می‌زنند. در این ارتباط کسی که بخشی از حقوق و آزادی‌هایش محدود می‌شود و مورد بازرسی و تفتیش قرار می‌گیرد و به‌عنوان متهم به او نگاه می‌شود، کسی است که به نظر می‌آید هنجارهای جامعه را زیر پا گذاشته و به حقوق سایر شهروندان و یا جامعه تعرض کرده است. وقتی که منزل، خودرو یا سایر وسایل چنین شخصی بازرسی و تفتیش می‌شود، انتظار دارد مقامات صلاحیت‌دار در این باره حقوق او را مراعات کنند. اهمیت این موضوع تا حدی است که اگر تفتیش و بازرسی بدون معیار و ضابطه قانونی انجام شود، به‌جای اینکه امنیت در جامعه پدیدار شود، علاوه بر افزایش احساس ناامنی، موجب بدنامی‌هایی می‌شود که پیامدهای ناگواری، در سطوح مختلف برای مأمور، سازمان، نهادهای قانونی و یا جامعه در پی دارد (مرشدی، ۱۳۹۴).

بازرسی پلیسی به دلیل نقش تعیین‌کننده‌ای که در گردآوری ادله و به سرانجام رسیدن پرونده کیفری دارد، از حساسیت فراوانی برخوردار است. هرگونه تعلل در انجام بازرسی ممکن است به از بین رفتن ادله منتهی شود؛ از این رو اعطای اختیارات کافی به کارگزاران عدالت کیفری می‌تواند زمینه این امر را محقق سازد. باین‌حال ضرورت احترام به حقوق و آزادی‌های شهروندان اقتضا می‌کند که دامنه و چارچوب اختیارات پلیس مشخص شود. تعریف گستره مجاز بازرسی، جلوی هرگونه سوءاستفاده احتمالی مأموران پلیس را خواهد گرفت. باین‌حال در مقررات کیفری ایران به این امر توجه نشده و بسیاری از موضوعات به سکوت برگزار شده است. عدم تعیین معیارهای ناظر بر بازرسی، استفاده از عبارات کلی و موسع، عدم پیش‌بینی مقرراتی در زمینه الزام پلیس به ارائه رسید بازرسی به متهم، تعارض در عملکرد و اختلاف‌نظر میان دستگاه پلیسی و قضایی در زمینه نحوه انجام بازرسی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی حوزه بازرسی

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 147
پلیسی در ایران است؛ علاوه بر این صدور دستورهای کلی برای بازرسی می‌تواند احتمال تماس و برخورد ضابطان با مردم را افزایش داده و حقوق و آزادی‌های شهروندی را در معرض تهدید قرار دهد.

بنابراین پلیس در اجرای مأموریت‌های خود در حیطه بازرسی انتظامی از اماکن و منازل با مشکلات و چالش‌های گسترده‌ای روبرو می‌باشد که برخی از آن‌ها ناشی از خلأهای قانونی و حقوقی است و پلیس را با چالش‌های حقوقی و انتظامی و پیامدهای منفی در سطوح فردی، سازمانی و فرا سازمانی قرار می‌دهد. از این‌رو پژوهش حاضر می‌کوشد به تبیین چالش‌های حقوقی و انتظامی تفتیش و بازرسی اماکن در حقوق کیفری ایران بپردازد، بنابراین مسئله اساسی ما در این پژوهش این است که چالش‌های حقوقی و انتظامی در تفتیش بازرسی اماکن در حقوق کیفری ایران کدام‌اند؟

پیشینه پژوهش

با بررسی اسناد و منابع موجود در ناچا نظیر کتابخانه دانشکده فرماندهی و ستاد، کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم انتظامی امین، کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبایی، کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید بهشتی و سایت‌های داخلی (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران) و خارجی تاکنون هیچ‌گونه پژوهشی اعم از داخلی و خارجی در رابطه با آن صورت نگرفته است؛ بنابراین پژوهش حاضر، بدیع و قابل ملاحظه می‌باشد، اما تنها در چند مورد زیر پژوهش‌هایی انجام گرفته که به‌طور غیرمستقیم با موضوع پژوهش مرتبط هستند و به‌طور گذرا به آن‌ها اشاره می‌کنیم:

نظام‌های دادرسی کیفری مختلف مقررات خاصی برای بازرسی از منازل و همچنین هر آنچه در حکم منزل بوده و حریم خصوصی شخص محسوب می‌شود، پیش‌بینی کرده‌اند.

در انگلستان مقررات مشابهی همانند آنچه در مورد بازرسی بدنی بیان شد، پیش‌بینی شده است؛ به این معنا که تنها هنگامی می‌توان محل را بازرسی کرد که ظن معقول مبنی بر ارتکاب جرم و ادله مربوط به جرم در آن محل وجود داشته باشد؛ علاوه بر این چنانچه افسر پلیس لباس رسمی به تن نداشته باشد باید حکم بازرسی را نشان دهد.

افزون بر این، برای تضمین رعایت حقوق متهم پیش‌بینی شده که بازرسی منزل در حضور مالک یا نماینده وی انجام شود. افسر پلیس باید در ساعت‌هایی بازرسی کند که شخص مزبور حضور داشته باشد؛ بنابراین بازرسی تنها در روز مجاز است و باید از بازرسی در ساعت‌هایی که مردم خواب هستند اجتناب شود. مگر اینکه بازرسی فوری ضرورت داشته باشد. معیار مشخصی برای اینکه چه ساعتی زمان معقولی برای بازرسی است ارائه نشده است. با این حال در پرونده‌ها بیان شده که ساعت (۶) صبح زمان مناسبی برای بازرسی است؛ زیرا بیشتر مردم صبح زود به محل کار می‌روند و از آنجاکه باید تلاش شود بازرسی در حضور فرد صورت گیرد، ساعت (۶) که بیشتر مردم بیدار هستند، زمان مناسبی است (استون^۱، ۲۰۰۶: ۱۷۸).

در حقوق فرانسه نیز مقررات مشابهی برای تضمین رعایت حقوق متهم پیش‌بینی شده است. از جمله اینکه در جرائم مشهود تنها افسران پلیس قضایی اختیار بازرسی دارند و مأموران پلیس قضایی از این اختیار برخوردار نیستند (استفانی و همکاران، ۱۳۷۷: ۴۶۱). طبق قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه بازرسی باید در حضور صاحب‌منزل انجام شود. ساعت مجاز برای بازرسی (۶) صبح تا (۲۱) شب است. بازرسی از محل کار افراد خاص مانند مسکن یا دفتر وکلا، پزشکان، سردفتران و خبرنگاران با حضور قاضی و همچنین یک نفر از اعضاء صنف مربوط انجام می‌شود. چنانچه این موارد رعایت نشود، ادله‌ای که از بازرسی به‌دست آمده فاقد اعتبار خواهد بود (معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه، ۱۳۸۸: ۶۸-۷۱).

در پژوهش‌های داخلی نیز اشاره‌ای گذرا به موارد مشابه و مرتبط به شرح زیر می‌شود:

فرجی‌ها و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «معیارهای قانونی ناظر بر بازرسی‌های پلیسی در نظام کیفری مختلف» با روش توصیفی و تطبیقی به موضوع بالا پرداخته و در چکیده آن اشاره کرده که بازرسی یا تفتیش از جمله اختیاراتی است که در راستای کشف جرم و گردآوری ادله به مأموران پلیس داده شده است. بازرسی می‌تواند به‌صورت بازرسی بدنی، منزل و وسایل نقلیه انجام شود. به‌منظور جلوگیری از هرگونه

1- Stone

نوء استفاده احتمالی در نقض حقوق شهروندان، باید موازینی در زمینه محدوده اختیارات پلیس برای زمان بازرسی پیش‌بینی شود. بازرسی در زمان‌های خاص و بر اساس دستور مقام‌های قضایی یا مأموران رده‌بالای پلیس، رعایت تشریفات و موازین قانونی و اجتناب از هرگونه به‌کارگیری زور و اجبار در زمان بازرسی از مهم‌ترین معیارهایی هستند که در راستای پیشگیری از نقض احتمالی حقوق و آزادی‌های شهروندان پیش‌بینی شده‌اند. در نهایت، پژوهش موصوف تلاش دارد با رویکردی تطبیقی موازین ناظر بر بازرسی را در اسناد بین‌المللی و نظام‌های کیفری مختلف تحلیل و بررسی کند.

کاظمی آذر در سال (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان «استانداردهای قانونی و رفتاری پلیس در ایست و بازرسی وسایل نقلیه (مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران، انگلستان و آمریکا)» انجام داده است. محقق با روش توصیفی-تحلیلی با مذاقه در قانون و مقررات ایران به‌عنوان متغیر وابسته و تطبیق فیش‌برداری‌های انجام‌شده در نظام‌های حقوقی انگلستان و آمریکا نشان داده است که می‌توان کمبودهای نظام حقوقی ایران در بحث ایست و بازرسی وسایل نقلیه را برطرف کرد و با مطالعه تطبیقی آموزه‌های دینی و منابع و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای الزام‌آور، به تعیین استانداردهای دقیق قانونی و رفتاری در مورد ایست و بازرسی پرداخت.

خادم در سال (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تفتیش و بازرسی منازل و اماکن و کشف آلات و ادوات جرم در حقوق ایران» با روش کتابخانه‌ای و توصیفی به اهمیت و جایگاه قانونی موضوع پرداخته و یکی از مهم‌ترین اقدامات قضایی در جمع‌آوری دلایل، کشف و ضبط اشیاء، اموال یا وسایل از جرم تحصیل شده را تفتیش و بازرسی منازل و سایر مکان‌هایی می‌داند که مرتکب جرم از آن‌ها برای پنهان کردن وسایل مزبور استفاده می‌کند. این اقدام، از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین اقدامات قضایی در کشف بزه و دلایل و آثار جرم است و تأخیر در اجرای آن لطمه بزرگی به روند تحقیقات وارد می‌آورد. باوجوداین، با توجه به اهمیتی که شرع مقدس اسلام و نیز قانون‌گذار برای محل سکونت و زندگی افراد قائل شده است، مقام تحقیق همیشه و در هر وضعیتی نمی‌تواند از این حربه استفاده کند. برای تفتیش و بازرسی از منازل و اماکن، ضوابط خاصی وجود دارد که باید رعایت شود.

با دقت در مطالب طرح شده بالا، پژوهش حاضر به لحاظ اینکه چالش‌های حقوقی و انتظامی موضوع تفتیش بازرسی در اماکن را به‌طور توأمان مورد مطالعه و بررسی کیفی قرار داده است و از طرفی آخرین و به‌روزترین مباحث حقوقی جدید مطرح در قوانین موضوعه ایران را مورد بحث قرار داده است، دارای نوآوری می‌باشد؛ این در حالی است که سایر پژوهش‌های قبلی به لحاظ ماهیت مطالب و نوع روش تحقیق و جدید بودن یافته‌ها، اغلب منطبق با قوانین جدید نبوده و از طرفی به چالش‌ها و رویه‌های انتظامی کاربردی نیز در آن‌ها اشاره نشده است.

مبانی نظری پژوهش

تفتیش منزل در عرف مردم، اهانتی بزرگ تلقی می‌شود و آبرو و حیثیت صاحب‌منزل به‌شدت در معرض تضییع قرار می‌گیرد؛ بنابراین مقام صادرکننده دستور بایستی در این موارد نهایت دقت را به عمل آورد و تا آنجایی که می‌تواند افراد خاصی را برای این امر انتخاب کند و بلافاصله زیر درخواست ضابطان دادگستری، دستور تفتیش صادر نشود و مأموران نیز یک‌باره بر سر خانواده و اطفال معصومی که در محیط آرام خانواده بسر می‌برند، نریزند.

در قوانین ایران تعریفی از بازرسی و تفتیش به عمل نیامده و فقط در برخی قوانین از جمله اصول (۲۳) و (۲۵) قانون اساسی، ماده (۹۶) قانون آیین دادرسی کیفری سابق، ماده (۳۱) و بند (۱۳) از ماده (۳۰) آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی به آن اشاره شده است. بازرسی در لغت به معنای تفتیش و واری کردن است (معین، ۱۳۷۵) و در اصطلاح حقوق جزایی به «اقداماتی گفته می‌شود که مأموران ذی‌صلاح حسب مجوز یا دستور مقام قضایی در جهت کشف آلات و ادوات و ادله جرم و نیز اموال حاصله از جرم با رعایت موازین شرعی و قانونی در منزل و مخفیگاه متهمین و مظنونین به ارتکاب جرم معمول می‌دارند».

بنابراین تفتیش را می‌توان این‌گونه تعریف کرد: «عملی از اعمال مربوط به تحقیقات اولیه که مدعی‌العموم و یا نماینده او و استثنائاً ضابطان دادگستری در هنگام وقوع جنایت یا جنحه (جرائم مشهود) به آن اقدام می‌کنند و شامل اشخاص و منازل آنچه در

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 151
حکم منزل است که محل احوای اسرار ساکنان می‌باشد، می‌شود، هدف از تفتیش، ضبط مواد مربوط به جرم برای رسیدن به حقیقت است» (زراعت، ۱۳۸۳: ۳۴).

بازرسی و تحقیق به‌موجب شق «و» بند (۸) از ماده (۴) قانون ناجا یکی از وظایف نیروی انتظامی به‌عنوان ضابطان دادگستری به‌منظور کشف آثار و دلایل جرم در اقامتگاه اشخاص در جهت اثبات جرم می‌باشد. بازرسی به معنای اخص به جستجو کردن اطلاق می‌شود و برای جستجو کردن لازم است اشیاء را جابه‌جا کرده آن‌ها را تفحص کرد؛ بنابراین انجام بازرسی اساساً با جابجا کردن اسباب و اشیاء و با تفحص گنج‌ها، آینه‌ها، کسوه‌های میزها و البته با شکافتن دیوارها و محفظه‌هایی تخته‌ای و غیرتخته‌ای بین سقف‌ها و دیوارها و حتی بازرسی عناصر مادی و معنوی شخصیت انسانی و نظایر آنان محقق می‌شود (انصاری، ۱۳۸۱: ۲۶۸).

• اماکن خصوصی و منزل

منزل و مسکن گرچه در معنای لغوی تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند اما در عرف قضایی، مترادف هستند و منظور وقتی که عنوان منزل یا مسکن بر محلی صادق باشد، مشمول حکم این ماده است. همچنین اگر کسی برای چند روزی در یک مکان (مانند اتاق هتل و یا ویلای کنار دریا) سکونت گزیند باز هم عنوان منزل بر آن صدق می‌کند، حتی اگر به‌صورت خیمه یا چادر باشد (ناظمیان، ۱۳۹۱: ۸۹).

منازل، اماکن و اشیایی که مورد بازرسی قرار می‌گیرند، لازم نیست متعلق به متهم باشد؛ بلکه ممکن است متعلق به شخص ثالثی باشد. ورود به منازل مسکونی بدون درخواست و اجازه صاحب‌منزل وقتی جایز است که جرمی واقع شده و ظن قوی وجود داشته باشد که می‌توان متهم را در منزل مسکونی دستگیر کرد و یا این ظن وجود داشته باشد که دلایل و آثار و علائم جرم یا آلات و ادوات آن را بتوان در منازل مسکونی یافت. در این‌گونه موارد، فقط مقام قضایی رسیدگی‌کننده به پرونده می‌تواند به منازل مسکونی افراد وارد شود و یا به ضابطان قوه قضاییه نمایندگی دهد تا این مهم را انجام دهند. اعطا نمایندگی به ضابطان قوه قضاییه برای بازرسی منازل باید در موارد خاص و معین برای زمان مشخص و معلوم صورت گیرد. اعطای نمایندگی برای تفتیش منازل

افراد به‌طور مطلق و بدون تعیین مشخصات نماینده و محل مورد بازرسی مدت و تعداد دفعات و موضوع آن با موازین حقوق بشر سازگار نیست (آخوندی، ۱۳۹۳: ۹۷).

تفتیش و بازرسی منازل منوط به رعایت تشریفات خاصی است و بایستی آن شرایط رعایت شود. عمده‌ترین مواردی که از حیث شرایط شکلی بایستی مدنظر قرار گیرد، در ادامه ارائه می‌شود.

تحقیقات کیفی ضابطان دادگستری در حالات مختلف از قبیل تحقیق و بازرسی در جرم مشهود و جرم غیرمشهود برای بازرسی منزل، متفاوت از یکدیگر است و هر یک دارای شرایط و مقررات مخصوص به خود بوده که آن‌ها را به‌طور جداگانه موردبررسی قرار می‌دهیم.

• بازرسی منزل در حالت جرم مشهود

به‌موجب قسمت اخیر ماده (۴۴) آیین دادرسی کیفری، در جرائم مشهود ضابطان دادگستری مکلف‌اند تمامی اقدام‌های لازم را به‌منظور حفظ آلات، ادوات، آثار، علائم و دلایل جرم، جلوگیری از فرار متهم و یا تبانی، معمول و تحقیقات مقدماتی را انجام و بلافاصله به اطلاع مقام قضایی برسانند؛ که بازرسی منزل در این حالت می‌تواند یکی از اقدام‌های لازم ضابطان محسوب شود. در ماده (۴۵) قانون آیین دادرسی کیفری، مصادیق جرم مشهود مورد استناد قرار گرفته است که در این پژوهش ضرورت و مجالی برای طرح عین مفاد قانون وجود ندارد.

توضیح اینکه اگر جرم در مرئی و منظر مأموران کشف جرم و یا در حضور دسته و جماعتی از مردم صورت گیرد و یا بلافاصله پس از وقوع جرم، مأموران در محل وقوع جرم حاضر شوند و یا آثار جرم را فوراً پس از وقوع جرم ملاحظه کنند؛ جرم از نوع مشهود واقعی است و در سایر موارد که بلافاصله پس از وقوع جرم، مجنی علیه، فرد یا افرادی را به‌عنوان مجرم معرفی کند و برای مأمور در وقوع جرم تردیدی نباشد و وقتی که آثار و علائم جرم نزد متهم در زمان نزدیک به وقوع جرم یافت شود و هنگامی که تعلق و اسباب و دلایل جرم را به متهم، مأمور احراز کند و یا این‌که جرم در داخل منزل صورت گرفته و صاحب‌منزل مأمور را به داخل منزل دعوت کند. در چنین مواردی جرم واقعاً مشهود مأموران نیست، ولی وجود قرائن و امارات مذکور، حمل بر

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 153
مشهود بودن جرم شده و جرم مشهود فرض شده و اجازه دستگیری و بازداشت پلیسی به مأموران کشف جرم داده شده است (انصاری، ۱۳۸۱: ۴۴۱).

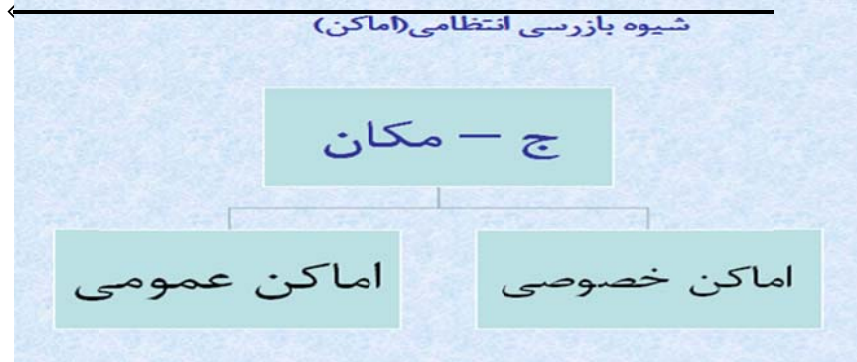
• بازرسی منزل در حالت جرم غیرمشهود

ورود به منازل، اماکن تعطیل و بسته و تفتیش آن‌ها، همچنین بازرسی اشخاص و اشیاء در جرائم غیرمشهود با اجازه موردی مقام قضایی است، هرچند وی اجرای تحقیقات را به‌طور کلی به ضابط ارجاع داده باشد (ماده ۵۵ آ.د.ک).

بنابراین، در این حالت طبق اصل مصونیت منازل، اگرچه ضابطان دادگستری به حکم قانون حق دارند تحقیقات نسبت به اشخاص مظنون بنمایند، اما حق ندارند نسبت به بازرسی منزل افراد اقدام کنند و لازمه این امر، اخذ دستور قضایی می‌باشد تا اینکه ضابطان دادگستری بتوانند نسبت به بازرسی منزل وفق مقررات اقدام نمایند (رضوی، ۱۳۸۰: ۱۷۳).

• زمان بازرسی منزل

مطابق ماده (۱۴۰) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب (۱۳۹۲) بازرسی منازل در روز به عمل می‌آید و هنگام شب در صورتی انجام می‌گیرد که ضرورت اقتضا کند. دلیل ضرورت را قاضی باید در صورت مجلس قید کند. بر اساس نظر به (۷/۱۰۳۹۹-۱۳۸۱/۱۲/۳ ا.ج.ق)، با توجه به صراحت ماده (۱۰۰) قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۷۸) (گرچه قانون مزبور نسخ شده است، اما محتوای ماده فوق‌الذکر عیناً در ماده (۱۴۰) قانون جدید گنجانده شده است) برای انجام تحقیقات و ورود به منزل و تفتیش جهت تعقیب متهمین بین روز و شب تفاوتی نیست، ولی در این‌گونه موارد به رعایت حال خانواده و حفظ حرمت مسکن اشخاص بهتر است در موقع روز انجام بپذیرد، مگر در صورت ضرورت که تشخیص آن نیز با دادگاه بوده و در صورت مجلس باید قید شود.

شکل شماره (۱). شیوه بازرسی انتظامی اماکن.

اماکن عمومی و دولتی

• مفهوم اماکن عمومی و اقسام آن

اماکن عمومی به محلهایی گفته می‌شود که مورد استفاده عموم است. صاحب اصطلاح‌شناسی حقوق در تعریف اماکن عمومی می‌نویسد: امکانه برای پذیرایی جماعت کثیر از یک صنف یا اصناف مختلف و بر سه قسم است:

الف) مکان عمومی بالذات مانند مسجد؛

ب) مکان عمومی بالعرض: یعنی برای مکان عمومی ساخته نشده ولی استفاده مکان عمومی از آن شود مانند خانه‌ای که برای کار، مدرسه، اجاره و ... اختصاص داده شده باشد؛

ج) مکان عمومی به‌حسب تصادف مانند کارخانه‌ای که دچار حریق شده و در آن باز است و خلق کثیر به داخل آن راه یافته باشند. وجود جمع کثیر شرط صدق مکان عمومی نیست؛ بنابراین دکان خالی از مشتری مفتوح مکان عمومی است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۰: ۷۸).

معمولاً اماکن، صاحب و متصدی دارند و افراد تحت شرایطی و با هدف معین و پرداخت هزینه‌ای شخصی از آن بهره می‌برند مثل رستوران، هتل‌ها، سینماها، گرمابه‌های عمومی و امثال آن و اشیایی مانند اتوبوس، اتومبیل، واگن قطار، کشتی، هواپیما. اماکن و اشیاء عمومی مانند منزل جنبه شخصی و خصوصی ندارند، باین‌وجود

بعضی قسمت‌ها مانند اناپی که شخص در هتل کرایه کرده و یا کوپه‌ای از یک واکن قطار که شخص آن را کرایه کرده است حکم منزل را دارد و مأموران باید همان تشریفات را رعایت کنند.

اداره حقوقی قوه قضاییه طی نظریه شماره (۷۱۷۷۳) مورخ (۱۳۷۲/۱/۳۰) در خصوص مطلق کلمه «اشیاء» چنین نظر داده است: «مطلق کلمه اشیاء دلالت بر اموال منقول و غیرمنقول دارد. به عبارت دیگر اطلاق بدون قید یا قرینه قطعی ناظر به کلیه اموال اعم از منقول و غیرمنقول است؛ بنابراین کلمه اشیاء یادشده در ماده (۱۱۱) قانون تعزیرات شامل اموال منقول و غیرمنقول می‌باشد (شهری و ستوده جهرمی، ۱۳۷۵: ۴۸۵).

برابر ماده (۲) آیین‌نامه اماکن عمومی مصوب (۱۳۶۳/۳/۲۲) شامل هتل‌ها، مسافرخانه‌ها، رستوران‌ها، پانسیون‌ها و مهدکودک‌ها، سلف‌سرویس‌ها، قهوه‌خانه‌ها، اغذیه‌فروشی‌ها، چلوکبابی و چلوخورشتی‌ها و طبخ‌ها، بوفه سینما و تئاتر، کافه‌تریاه‌ها، کافه قنادها، آرایشگاه‌ها، آموزشگاه‌های رانندگی، فروشگاه‌های جراید و نشریات داخلی، مؤسسات بارکش شهری، تعمیرگاه‌های دوچرخه و موتورسیکلت، عکاسی‌ها، سینماها و تماشاخانه‌ها، فروشگاه‌های اتومبیل، مؤسسات تبلیغاتی و تولیدکننده فیلم‌های تبلیغاتی، تعمیرگاه‌ها، اتوسرویس‌ها و پارکینگ‌ها، مؤسسات توریستی و کرایه‌دهی اتومبیل، بنگاه‌های مسافری، کتاب‌فروشی‌ها، بنگاه‌های معاملات، کارگاه‌های اوراق اتومبیل، کارگاه‌های تعویض روغن، پنچرگیری و لاستیک‌فروشی اتومبیل، مؤسسات تاکسی‌بار، کلیشه و گراورسازی‌ها، فروشگاه‌های لوازم‌بدکی اتومبیل، کارگاه‌های نقاشی اتومبیل، چاپخانه‌ها، سمساری و امانت‌فروشی‌ها، مؤسسات باربری، استودیوها، طلا و جواهرفروشی‌ها، مؤسسات نشر و طبع، آموزشگاه‌های خیاطی، ماشین‌نویسی و آرایشگری) اماکن عمومی محسوب می‌شوند.

• نحوه بازرسی اماکن عمومی و دولتی

به عقیده برخی از حقوقدانان اماکن عمومی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

✓ محل‌هایی که به منظور عبور و مرور آزاد عامه ایجاد شده‌اند، مانند خیابان‌ها، میدان‌ها، باغ‌های عمومی، ایستگاه‌های راه‌آهن، قبرستان‌ها و غیره؛

محل‌هایی که برحسب دانشان خصوصی هستند اما ورود به آن‌ها با اراده ایجادکنندگان برای عامه میسر است، مانند رستوران‌ها، فروشگاه‌ها، باشگاه‌ها و غیره (انصاری، ۱۳۸۱: ۱۵۶-۱۵۷).

همین‌طور ورود به اماکن فساد از قبیله فاحشه‌خانه‌ها و نظایر آن‌ها که ظاهر منزل شخصی داشته باشند، مستلزم رعایت تشریفات قانونی است (پاد، ۱۳۴۷: ۲۹۱-۲۹۲).

آیا کارخانه چوب‌بری از اماکن عمومی محسوب می‌شود یا خیر؟ نظریه کمیسیون آیین دادرسی کیفری مورخ (۱۳۴۳/۶/۱۰) این‌چنین بوده است: جز در مورد تفتیش منازل و مساکن اشخاصی که بنا به مستفاد از اصل نهم متمم قانون اساسی و ماده (۵۵) ق.آ.د.ک، مستلزم اجازه مخصوص دادستان است. ورود مأموران تفتیش و کشف جرائم به اماکن مشکوک از جمله کارخانه چوب‌بری که طبق تعریف ماده (۱) آیین‌نامه اماکن عمومی، از اماکن عمومی هم محسوب نیست و نظایر آن به‌طورقانونی بلامانع و احتیاجی به داشتن نمایندگی از دادسرا ندارد (محسنی و کلانتریان، ۱۳۸۰: ۶۱۱)؛ بنابراین نظر به اینکه به‌موجب قانون آیین دادرسی کیفری فقط تفتیش و تفحص از منازل و اماکن مسکونی افراد است که نیاز به اجازه مخصوص دارد، نه اماکن عمومی؛ ورود مأموران بازرسی و کشف جرائم به اماکن عمومی از قبیل مغازه‌ها یا مراکز تولیدی و تجاری بلامانع است و احتیاجی به اجازه مخصوص ندارد.

البته اماکن عمومی همواره موردحمایت قانون‌گذار بوده؛ مثلاً در مواد (۶۱۸)، (۶۱۹)، (۶۴۰)، (۷۰۱) قانون مجازات اسلامی ارتکاب جرم در اماکن عمومی با شدت بیشتری مورد تعقیب و مجازات قرار خواهد گرفت.

در صورتی که محل وقوع جرم و جمع‌آوری دلایل در مراکز و ادارات دولتی باشد، در جرائم مشهود با هماهنگی مقام مسئول آن اداره انجام خواهد شد، اما در جرائم غیرمشهود، دو حالت وجود دارد: اول اینکه بالاترین مقام مسئول آن اداره تقاضای ورود به محل فوق را کند و حالت دیگر آنکه، طبق دستور مقام قضایی از اماکن دولتی بازرسی به عمل می‌آید.

به نظر نگارنده برای انجام بازرسی، در معابر عمومی، مأموران انتظامی در مواقعی که لازم باشد، می‌توانند تحقیقات لازم را به عمل آورند و نیاز به اخذ دستور قضایی

نگه‌بانند؛ اما برای انجام بازرسی از اماکن عمومی که در ساعات‌های معینی در حکم اماکن عمومی بوده و بعد از آن ساعات، حکم اماکن خصوصی را پیدا می‌کنند. در صورتی که نیاز به تحقیقات در ساعت‌هایی باشد که آن اماکن، حکم اماکن خصوصی را دارند، در جرائم غیرمشهود باید مجوز قضایی اخذ، سپس اقدام به تحقیقات در آن محل کرد و در ساعت‌هایی که در حالت فعالیت بوده و حکم اماکن عمومی را دارند، برای بازرسی و ورود به این محل‌ها ترتیبات و تشریفات خاصی لازم نمی‌باشد. همین‌طور ورود به اماکن فساد از قبیل فاحشه‌خانه‌ها و نظایر آن‌ها که ظاهر منزل. شخصی داشته باشد مستلزم رعایت تشریفات قانونی است.

• ضوابط و شرایط قانونی بازرسی

الف) احراز شرایط قانونی و وجود دلایل و قرائن کافی

بازرسی از اماکن و اشیاء زمانی انجام می‌شود که حسب دلایل و ظن قوی به کشف جرم باید اسباب و آلات و دلایل جرم در آن محل و یا امکان یافت شدن متهم در آنجا وجود داشته باشد (ماده ۱۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲) ظن قوی باید مبتنی بر قرائن و امارات معقول بوده و مراتب ظن قوی نیز باید در حکم صادره از سوی مقام قضایی قید شود. توجه به ماده (۸) حقوق شهروندی مصوب (۱۳۸۳) نیز در این خصوص مفید فایده خواهد بود.

ب) لزوم کتبی بودن دستورات

اصل مهمی که ضابطان باید به آن توجه داشته باشند؛ لزوم کتبی و صریح بودن دستورات قضایی است. تا قبل از تصویب قانون جدید آیین دادرسی کیفری، هیچ اشاره‌ای در خصوص امکان صدور دستور شفاهی و لزوم اطاعت ضابط از آن در قانون مصوب (۱۳۷۸) مشهود نبود. هرچند در عمل و رویه قضایی به دلایل مختلف از جمله در دسترس نبودن قضات در ساعات غیراداری و عدم حضور ایشان در صحنه جرم به گونه دیگر عمل می‌شد. قانون‌گذار جدید با درک این مطلب و با آگاهی از مشکلات موجود در صحنه اجرا، برای اولین بار به امکان صدور دستور شفاهی توسط مقام قضایی و با شرایطی در ماده (۳۴) اشاره داشته است. این شرایط به دلیل حفظ اصل کتبی بودن و جلوگیری از تبدیل آن به رویه می‌باشد و عبارت‌اند از اول، لزوم فوریت در مورد

حاص واقع شده، دوم لزوم امضاء صورت جلسه دستور شفاهی طی حداکثر (۲۴) ساعت. متن ماده به این شرح است «دستورهای مقام قضایی به ضابطان دادگستری به صورت کتبی، صریح و با قید مهلت صادر می شود. در موارد فوری که صدور دستور کتبی مقدور نیست، دستور به صورت شفاهی صادر می شود و ضابط دادگستری باید در ضمن انجام دستورها و درج مراتب و اقدامات معموله در صورت مجلس، در اسرع وقت و حداکثر ظرف (۲۴) ساعت آن را به امضاء مقام قضایی برساند». ضابطان باید به قسمت اخیر ماده درباره لزوم تهیه صورت مجلس حاوی انجام دستورات و درج اقدامات معموله حداکثر طی (۲۴) ساعت توجه داشته باشند و دقت کنند فرق اساسی صورت جلسه گزارش های انتظامی در تعداد امضاهای مصدق موضوع حادث شده در زیر صورت جلسه است و حداقل تعداد امضاها در زیر صورت جلسه دو امضاء است.

ج) انجام بازرسی در حضور متصرف قانونی و شهود تحقیق

بازرسی منزل باید در حضور متصرف قانون (اعم از مالک یا مستأجر) و شهود تحقیق و در غیاب وی در حضور ارشد حاضران به عمل آید. در صورت نیاز بازرسی اماکن باید حتی المقدور با حضور صاحبان یا متصدیان آنها انجام شود. هرگاه در محلی که مورد بازرسی قرار می گیرد، کسی حاضر نباشد و بازرسی نیز فوریت داشته باشد؛ قاضی می تواند با قید مراتب در صورت جلسه دستور باز کردن محل را بدهد (ماده ۲۸ آ.د.د.ع.^۱ در امور کیفری)؛ به این عمل در اصطلاح قضایی انتظامی فک قفل می گویند. در ماده (۱۴۲) قانون آیین دادرسی جدید مصوب (۱۳۹۲) به موارد مهمی که ضابطان در انجام بازرسی باید توجه داشته باشند، اشاره شده است که به دلیل اهمیت موضوع عیناً ذکر می شوند:

«تفتیش و بازرسی منزل یا محل سکونای افراد در حضور متصرف یا ارشد حاضران و در صدور ضرورت با حضور شهود تحقیق، ضمن رعایت موازین شرعی و قانونی، حفظ نظم محل مورد بازرسی و مراعات حرمت متصرفان و ساکنان و مجاوران آن به عمل می آید».

تبصره: هرگاه در محل مورد بازرسی کسی نباشد، در صورت فوریت، بازرسی در غیاب متصرفان و ساکنان محل، با حضور دو نفر از اهل محل به عمل می آید و مراتب

۱- آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب (۱۳۷۸).

فوریت در صورت مجلس فید می‌شود». با دقت در این تبصره به نظر می‌رسد تشخیص فوریت توسط مأموران مجری حکم و با دعوت از دو نفر از اهل محل انجام شده و نیاز به کسب دستور جداگانه از مقام قضایی ندارد (خالقی، ۱۳۹۲: ۱۲۵). تأکید بر تنظیم صورت مجلس که نمونه آن در سطور بعد توضیح داده می‌شود به منظور کاهش احتمال سوءاستفاده‌های بعدی می‌باشد. در این خصوص علت انجام عمل بازرسی در حضور متصرف قانونی و شهود نیز می‌تواند جلوگیری از در معرض تهمت قرار گرفتن مأموران مجری بازرسی از یک سو و از سوی دیگر توجه و الزام مأموران به رعایت حقوق شهروندی و جلوگیری از افراط و تفریط در انجام بازرسی باشد.

د) لزوم تنظیم صورت جلسه بازرسی

در قوانین ایران صورت جلسه بازرسی به طور مستقل تعریف نشده است، اما می‌توان تعریف زیر را از آن داشت: «صورت مجلس سندی است که نوشته شده و حاوی مشاهدات، ملاحظات، گفته‌ها، شنیده‌ها و کلیه اقدامات انجام شده و نتایج حاصله از یک بازرسی، به منظور کشف جرم یا دستگیری مجرم و یا جمع‌آوری دلایل و مدارک می‌باشد» (صانعی، ۱۳۷۱: ۶).

در برخورد با جرائم غیرمشهود نیز با توجه به اینکه انجام ورود به منزل و تفتیش بر اساس حکم قضایی به ضابطان واگذار شده است، بر اساس ماده (۲۴) قانون آ.د.د.ع.ا در امور کیفری مصوب (۷۸) و ماده (۴۴) و ماده (۴۶) قانون جدید آ.د.ک^۱ مصوب (۱۳۹۲) ضابطان مکلف‌اند که نتیجه را به اطلاع مقام قضایی برسانند. این اطلاع‌رسانی در عرف قضایی توسط تنظیم صورت مجلس صورت می‌گیرد. در تبصره ماده (۲۸) ق.آ.د.د.ع.ا در امور کیفری و تبصره ماده (۱۴۲) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب (۱۳۹۲)، به لزوم تنظیم صورت جلسه توسط قاضی اشاره شده است. ماده (۱۵۴) ق.آ.د.د.ع.ا در امور کیفری مصوب (۱۳۷۸) از لزوم تنظیم صورت مجلس در انجام تفتیش و بازرسی مراسم پستی و مخابراتی صوتی تصویری در هنگام ارائه توسط قاضی صحبت به میان آورده است. قانون‌گذار برای عدم تنظیم صورت مجلس ضمانت اجرائی در نظر نگرفته است و

۱- آیین دادرسی کیفری مصوب (۱۳۹۲).

نیز عدم تنظیم صورت جلسه را مشروط بر اینکه از موجبات اضرار به حق دفاع متهمم نباشد موجب بطلان تحقیقات مقدماتی ندانسته است.

به نظر نگارنده؛ از اختیارات ضابطان دادگستری در جرائم مشهود، ورود به منازل و اماکن مسکون برای تفتیش و ضبط اشیاء و به‌طور کلی هرگونه اقدامی است که برای جمع‌آوری ادله جرم و حفظ آن مناسب می‌باشد. به عبارت دیگر در جرائم مشهود، ضابطان باید اقدامات و تحقیقاتی که فوریت دارند را به عمل آورند و در این راستا و در صورت لزوم می‌توانند نسبت به ورود و تفتیش منازل، اماکن و اشخاص و نیز جلب اشخاص، حتی بدون اجازه مقام قضایی و به‌طور کلی نسبت به جمع‌آوری دلایل اقدام کنند و پس از حضور مقام قضایی که موظف هستند در اسرع وقت وقوع جرم را به اطلاع او برسانند، تحقیقات انجام شده را تسلیم وی کنند. با ورود مقام قضایی به صحنه جرم، ضابطان حق مداخله نداشته، مگر این‌که انجام تحقیقات تکمیلی یا مأموریت جدیدی به آنان محول شود؛ که در این صورت نیز باید با رعایت دقیق مقررات قانونی اقدام کنند؛ اما در جرائم غیرمشهود، ضابطان دادگستری فقط با اجازه مخصوص مقام قضایی حق ورود به منازل اشخاص و تفتیش آن را در موارد ظن خواهند داشت.

روش پژوهش

پژوهش‌ها از نظر هدف و جهت‌گیری کلی به چهار دسته کاربردی، تحقیق و توسعه، بنیادی و ارزیابی تقسیم می‌شوند که این پژوهش نیز از نوع کاربردی محسوب می‌شود؛ چون به دنبال به‌کارگیری آن برای کمک به مسئله انتقال دانش در سازمان مورد مطالعه می‌باشد. هدف اصلی این پژوهش ارائه پیشنهادی کاربردی در رفع چالش‌های حقوقی و انتظامی در حوزه بازرسی انتظامی است.

از طرف دیگر، تحقیقات علمی را بر اساس چگونگی به‌دست آوردن داده‌های موردنیاز طرح پژوهش می‌توان به تحقیقات توصیفی یا غیرآزمایشی و تحقیقات آزمایشی تقسیم کرد. بر این اساس پژوهش حاضر به جهت گردآوری داده‌ها به صورت کاملاً طبیعی و بدون دست‌کاری در زمره تحقیقات توصیفی (غیرآزمایشی) محسوب می‌شود.

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه خبرگان، مدیران، کارشناسان ناجا به تعداد (۸) نفر و رؤسای پیشگیری استان‌ها (۳) نفر و فرماندهان ایستگاه‌های بازرسی

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 161
انگشتان‌های آذربایجان عربی، آذربایجان شرفی و اردبیل (۱۱) نفر در مجموع به تعداد (۱۱) نفر می‌باشد.

برای انتخاب نمونه از ترکیب روش‌های هدفمند قضاوتی و روش گلوله‌برفی استفاده شده است که روشی غیراحتمالی است. در این روش کار از افرادی که خبرگان این حوزه بوده و از معیارهای لازم برخوردار بودند، شروع شده و ضمن پاسخ به پرسش‌های پژوهش، از آن‌ها خواسته شد تا سایر افراد صاحب‌نظر در این زمینه را معرفی کنند؛ بنابراین به‌جز چند نفر اول که مستقیماً توسط محقق بر اساس معیارهای موردنظر انتخاب شدند، سایر خبرگان علاوه بر معیارهای خبرگی، توسط سایر خبرگان نیز انتخاب شده‌اند. در این روش، نمونه‌گیری تا جایی ادامه پیدا می‌کند که جواب پرسش‌های مصاحبه تکراری شوند.

به‌طورکلی، روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به دو دسته تقسیم می‌شوند، روش کتابخانه‌ای و روش میدانی. در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از هر دو روش میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شد. به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز در بخش مطالعه اسناد و منابع اطلاعات کتابخانه‌ای از منابع زیر استفاده شده است:

- سایت‌ها و پورتال‌های اطلاعاتی اینترنتی؛
- کتاب‌ها و مقالات فارسی و انگلیسی.

ادبیات نظری و بررسی پیشینه پژوهش‌های گذشته بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای شامل کتاب، مقالات و سایت‌های مرتبط صورت گرفت.

از آنجاکه با ابزار مصاحبه بهتر می‌توان به زبان خود شرکت‌کنندگان از تجربه آنان آگاه شد (بازرگان، ۱۳۸۷)، در این تحقیق از مصاحبه عمیق به‌عنوان اصلی‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. در این خصوص، محقق هدایت تمامی مصاحبه‌ها را بر عهده داشت.

این ابزار گردآوری داده‌ها، امکان برقراری تماس مستقیم با مصاحبه‌شونده را فراهم می‌آورد و با کمک آن می‌توان به ارزیابی عمیق‌تر ادراک، نگرش‌ها، علایق و آرزوهای آزمودنی‌ها پرداخت. از سوی دیگر مصاحبه، ابزاری است که امکان بررسی موضوعات

پیش‌پسیده، پیکیری پاسخ‌ها یا پیدا کردن علل آن و اطمینان یافتن از درک پرسش توسط آزمودنی را فراهم می‌سازد. بدون شک، مصاحبه پرکاربردترین فن برای انجام یک تحقیق نظام‌مند اجتماعی است و به‌عنوان پنجره‌ای رو به جهان در نظر گرفته می‌شود.

در این پژوهش، محقق از روش تحلیل تم استفاده کرده است. استفاده از مطالعات کیفی به‌ویژه روش تحلیل تم زمانی ضرورت پیدا می‌کند که اطلاعات اندکی در مورد پدیده مورد مطالعه وجود داشته باشد و یا اینکه در مطالعات و تحقیقات انجام‌شده در ارتباط با موضوع مورد نظر، فقدان یک چارچوب نظری که به صورتی جامع به تبیین موضوع بپردازد، مشهود باشد؛ بنابراین دلیل انتخاب روش تحلیل تم در پژوهش حاضر این بود که هدف آن شناسایی ایده‌هایی اولیه و عمیق برای توسعه الگوهای نظری برای تحقیقات تجربی آتی در حوزه تفکر راهبردی، بر اساس یافته‌های کیفی بوده است.

یافته‌های پژوهش (بر اساس تحلیل تم)

لازم به ذکر است که کدهای استخراج‌شده یا مستقیماً در صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان بیان شده بود و یا کدهای تلویحی بودند که توسط پژوهشگر از متن مصاحبه‌ها استخراج شدند. در این پژوهش نیز مرحله اول از فرآیند کدگذاری اولیه به‌دقت انجام شد که در مجموع (۱۲۸) کد اولیه از متن مصاحبه‌ها استخراج و شناسایی شد و محققان به تعداد (۵۲) کد گزینشی، (۲۷) تم فرعی غیرهمسو و درنهایت به (۴) تم اصلی دست یافتند که در زیر هر یک از این تم‌ها توضیح داده خواهد شد.

پرسش فرعی اول) چالش‌های حقوقی بازرسی اماکن در نظام حقوق کیفری فعلی کدام‌اند؟

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به پرسش‌های مرتبط با چالش‌های حقوقی مرتبط با بازرسی اماکن عمومی و خصوصی به تشریح عوامل مؤثر بر ایجاد چالش‌های مأموریتی بر اساس تجربیات، نگرش‌ها و تخصص‌های خود پرداختند که در این مرحله محققان کدهای ناقص یا نامرتب و همچنین کدهای تکراری را کنار گذاشتند تا به تعداد (۱۷) کد گزینشی به شرح جدول شماره (۱) دست یافتند:

R	کدهای گزینشی مرتبط با چالش‌های حقوقی بازرسی اماکن	تم‌های فرعی
۱	وجود محدودیت‌های قانونی (خلاً قانونی) در باب تفتیش اماکن عمومی و خصوصی در انجام وظیفه مأموران.	خلأهای قانونی
۲	بعضی از مجرمین به علت فرار از دست قانون از خودرو استفاده کرده و یا به اماکن عمومی و یا خصوصی ورود پیدا می‌کنند و در زمان اجرای مأموریت فرصت هماهنگی با مقامات قضایی نیست و از طرفی نیز برابر مفاد آئین دادرسی کیفری می‌بایست برای بازرسی از هر خودرو حکم قضایی جداگانه اخذ شود که در اجرای این امر، کارکنان انتظامی به علت عدم دسترسی به مقامات قضایی در زمان اجرای مأموریت با مشکل مواجهه می‌شوند و همین موضوع باعث شده که بسیاری از جرائم کشف نشود.	عدم دسترسی و ضعف در تعامل قضایی
۳	به استناد ماده (۱۴۳) قانون آ.د.ک بازرسی منوط به اجازه متصرف است، چنانچه متصرف اجازه بازرسی ندهد و همچنین در جهت کشف اموال و یا اقلام ممنوعه و یا دستگیری‌ها نیاز باشد که بازرسی‌ها و یا ورود به اماکن بدون اجازه متصرف و به‌صورت آنی و مخفیانه انجام گیرد؛ بنابراین با این توضیحات تکلیف و وظایف مأموران در این‌گونه موارد مشخص نیست و ابهاماتی دارد.	ابهام و اجمال قانون
۴	در صورت بازرسی از منزل فقط در خصوص دستور اخذشده در قالب شیء ممنوعه مندرج در گزارش مرجع انتظامی باید اقدام شود و در صورت برخورد با اشیاء ممنوعه دیگر باید حتماً دستور جدید اخذ شود.	چالش‌های اجرایی قوانین
۵	ابهام در شرح وظایف مأموران در خصوص تفکیک اماکن عمومی از خصوصی، حقوق شهروندی (همسایه داری و آپارتمان‌نشینی)	ابهام در حدود اختیارات ضابطان
۶	نحوه ورود به مخفیگاه (که آیا باید با اذن صاحب‌خانه باشد یا خیر) مشخص نیست.	ابهام و اجمال قانون
۷	عدم صراحت قوانین مرتبط با رعایت حقوق همسایگی در مواردی مالک ساختمان خود را به دو یا چند نفر اجاره داده است.	ابهام قانون
۸	در مورد استفاده از سگ‌های موادیاب در منازل ابهام وجود دارد.	خلأ و ابهام قوانین
۹	عدم صدور دستورات قضایی محکم در موضوعات و پرونده‌های حقوقی برای ورود به مخفیگاه متهمین همانند پرونده‌های کیفری نبوده که امر باعث قانون‌گریزی اکثر متهمین حقوقی (مدنی) با بدهی‌های بالا می‌شود.	عدم وحدت رویه احکام قضایی پرونده‌های حقوقی با کیفری در خصوص بازرسی مخفیگاه
۱۰	اعطای مجوز موردی در بازرسی اماکن خصوصی (طبق ماده ۵۵ آ.د.ک)	چالش‌های اجرایی قوانین
۱۱	عدم تعریف و چارچوب مشخص قانونی برای ورود به مخفیگاه، اینکه عبور از دیوار بلامانع است یا منظور از ورود به مخفیگاه حضور قفل‌ساز با کمترین خسارت می‌باشد.	خلأ قوانین

<p>۱۶۸ پژوهشنامه حقوق افیاح، انتظام (سال هفتم، شماره بیست‌هشتم، زمستان: 1398)</p>	
R	کدهای گزینشی مرتبط با چالش‌های حقوقی بازرسی اماکن
۱۲	<p>ابهام در عدم تجویز ورود مأموران به اماکن آموزشی اینکه این مصداق فقط مشمول دانشگاه‌ها بوده یا اینکه مدارس دولتی و غیردولتی و همچنین ساختمان‌های اداری آموزش و پرورش و آموزش عالی هم جزء آن محسوب می‌شوند.</p> <p>ابهام قانون</p>
۱۳	<p>در داخل مراکز آموزشی، جناح‌های در حال وقوع باشد؛ حضور یا ضعف حضور مأموران با اسلحه و یا بدون اسلحه به چه نحو خواهد بود؟ امری بسیار مشکل است.</p> <p>ابهام قانون</p>
۱۴	<p>برابر ماده (۱۴۰) قانون آ.د.ک باید تفتیش و بازرسی از اماکن در روز به عمل آید، مگر در صورتی که ضرورت اقتضاء کند شب انجام شود. آن هم با ذکر دلایل ضرورت؛ در حالی که مأموریت‌های انتظامی در (۲۴) ساعت شبانه‌روز بوده و بارها کوپ‌های تابعه در شب‌ها در صورت برخورد با موارد ضروری و نیاز به بازرسی از اماکن جهت دسترسی به مقام محترم قضایی با مشکل مواجه شده‌اند.</p> <p>چالش‌های اجرایی قوانین</p>
۱۵	<p>طبق ماده (۵۸) قانون آ.د.ک ضابطان مکلف‌اند در هنگام ورود به منازل، اماکن بسته و تعطیل، اوراق هویت ضابط بودن خود و اصل دستور قضایی را ارائه کرده و مراتب را صورت جلسه کنند که این امر در برخی از مواقع به دلیل ضرورت ورود ناگهانی جهت جلوگیری از امحاء آثار و ادله جرم توسط متهم و مجرم امکان‌پذیر نمی‌باشد و ضابطان نیز در صورتی که طبق قانون با انجام موارد تعیین شده ورود کنند آثار و ادله جرم را از دست می‌دهند؛ بنابراین لطمه جبران‌ناپذیری به روند رسیدگی به پرونده وارد شده و حتی در برخی مواقع به دلیل از دست رفتن ادله جرم، موجب اطاله دادرسی نیز خواهد شد یا موجب تضییع حقوق شاکی می‌شود و عدم اجرای این ماده قانونی به منظور اهمیت کشف ادله جرم نیز، در ادامه رسیدگی موجب شکایت مشتکی عنه از ضابط می‌شود.</p> <p>چالش‌های اجرایی قانونی برای پلیس</p>
۱۶	<p>عدم مشخص بودن مفهوم دقیق و حدود و ثغور موارد ضرورت در مفاد ماده (۱۴۰) ق.آ.د.ک که این کلی‌گویی قانون‌گذار، آزادی افراد را در معرض تعرض و نقض قرار داده و اصل ممنوعیت بازرسی شبانه منزل دستخوش تخصیص داده است.</p> <p>اجمال قانون</p>
۱۷	<p>با منظور داشتن اصل (۲۲) قانون اساسی برای ورود به منزل، نمی‌توان اذن کلی داد و زمان، مکان و نوبت‌های ورود را غیر معین تعیین کرد؛ بنابراین، اگر مأموران پلیس به‌طور خودسرانه و بدون کسب تکلیف از مقام قضایی صلاحیت‌دار اقدام به ورود و تفتیش منازل و اماکن افراد کنند، مسئولیت کیفری آن‌ها می‌تواند مطرح و مورد رسیدگی قرار گیرد.</p> <p>محدودیت اختیارات قانونی ضابطان</p>

◇ با توجه به شاخص‌های به‌دست‌آمده در پرسش اول پژوهش (چالش‌های حقوقی بازرسی اماکن) به نظر می‌رسد با توجه به خلأهای قانونی و نیز نظر به اصل کتبی بودن تحقیقات مقدماتی، قضات کیفری نیز باید تمامی دستورات و اقدامات خود را در پرونده قید کنند. قانون آیین دادرسی کیفری فعلی در این مورد ساکت است و بنابراین مشاهده می‌شود که بسیاری از قضات از دستورهای شفاهی برای پیشبرد تحقیقات استفاده می‌کنند. به‌منظور پیشگیری از تضییع حقوق افراد و همچنین جلوگیری از سوءاستفاده عوامل بازرسی در حکم قضایی صادره از سوی مقام قضایی باید لزوم تعیین موضوع مورد بازرسی قید شود تا اینکه ضابطان دادگستری با دقت از تکلیف و حدود و اختیارات خود مطلع شده و بدون هیچ‌گونه ابهامی در قلمرو موضوع مورد حکم، اقدام به بازرسی منزل کنند. گاه مشاهده شده است که مأموران با حکم قضایی مربوطه به بازرسی منزل افراد که به‌صورت کلی صادر شده و موضوع آن مشخص نشده است، به محل مورد بازرسی وارد می‌شوند و بدون هیچ‌گونه محدودیتی اقدام به بازرسی‌های متعدد می‌کنند. به‌عنوان مثال در نمایندگی قضایی اعطایی به ضابطان دادگستری در انجام بازرسی منزل افراد، باید مشخص شود که بازرسی منزل به چه منظوری می‌باشد، اگر بازرسی منزل به‌منظور دستگیری متهم یا مجرم مخفی شده می‌باشد، مأموران پس از دستگیری و یا حصول اطمینان از عدم حضور متهم در محل مورد بازرسی منزل به‌منظور کشف اموال مسروقه از قبیل لوازم خانگی حق ندارند اسناد و مدارک شخصی و آلبوم خانوادگی و البسه داخل کمد و ... افراد را مورد بازرسی قرار دهند.

پرسش فرعی دوم) چالش‌های انتظامی تفتیش و بازرسی اماکن در نظام حقوق کیفری فعلی کدام‌اند؟

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به پرسش‌های مرتبط با چالش‌های انتظامی مرتبط با بازرسی اماکن عمومی و خصوصی به تشریح عوامل مؤثر بر ایجاد چالش‌های مأموریتی بر اساس تجربیات، نگرش‌ها و تخصص‌های خود پرداختند که در این مرحله محققان کدهای ناقص یا نامرتب و همچنین کدهای تکراری را کنار گذاشتند تا به تعداد (۳۵) کد گزینشی به شرح جدول شماره (۲) دست یافتند:

R	کدهای گزینشی مرتبط با چالش‌های انتظامی بازرسی اماکن	تم‌های فرعی
۱	در بازرسی منزل در مشروبات الکلی و موادمخدر اجرای دق‌الباب طبق مفاد قانونی، موجب می‌شود متهمین آلات و ادوات جرم از جمله موادمخدر و مشروبات الکلی را امحاء کنند.	چالش‌های اجرایی رعایت اصول بازرسی
۲	در زمان تعقیب به‌منظور اجرای حکم جلب و دستگیری متهمین فراری در منازل دیگران، مأموران عمل‌کننده می‌بایستی پاسخگوی مراجع قضایی به علت ورود غیرمجاز به منازل اشخاص غیر باشند و در حال حاضر به‌عنوان یکی از مباحث جدال‌برانگیز و تنش‌زا بین قضات و مأموران و حتی فرماندهان شهرستان‌ها محسوب می‌شود (لزوم صدور حکم ورود به مخفیگاه در شرایط این‌گونه).	چالش‌های اجرایی پلیسی و تبعات قضایی
۳	رعایت حقوق شهروندی در بازرسی از اماکن پس از اخذ دستور قضایی و به رؤیت رساندن آن به افراد حقیقی مستقر در اماکن مورد بازرسی.	الزامات رعایت حقوق شهروندی در بازرسی
۴	لزوم تنظیم صورت‌جلسه در محل و ذکر دقیق مواردی که بایستی در تهیه صورت‌جلسه قید شود.	محدودیت‌های اجرایی ضوابط و مقررات در محل بازرسی اماکن
۵	علی‌رغم اینکه مأموران در بازرسی از منازل دستور قضایی دارند، اما برخی از افراد برای زیر سؤال بردن عملکرد مأموران به سامانه (۱۹۷) تماس و اقدام به انتقاد و شکایت از مأموران به دلیل ایجاد رعب توسط آنان می‌کنند.	تبعات قضایی علیه مأموران
۶	اخذ دستور قضایی جهت بازدید خودرو و اماکن عمومی در قوانین جدید.	چالش‌های اجرایی پلیسی
۷	از بین رفتن زمان طلایی کشف مدارک جرم و ادله در زمان هماهنگی قضایی و کسب مجوز ورود به اماکن خصوصی و عمومی.	ضعف در تعامل قضایی
۸	نبود کارکنان مجرب در خصوص بازرسی اماکن.	کمبود کارکنان مجرب
۹	کمبود مأموران زن در هنگام بازرسی از اماکن.	کمبود مأموران زن
۱۰	چالش‌های ناشی از اجرای قانون آ.د.ک مصوب (۱۳۹۲) با تأکید بر رعایت دقیق حقوق شهروندی متهمین دستگیرشده و تفهیم حقوق مربوطه.	چالش‌های مرتبط با رعایت حقوق شهروندی
۱۱	در حال حاضر اکثر منازل به‌ویژه مجرمین حرفه‌ای دارای دوربین مداربسته هستند که بازرسی با البسه فرم باعث از بین رفتن آلات و ادوات جرم می‌شود و استفاده از البسه شخصی نیز نیاز به کسب دستور مقام دارد و در مواردی قضات حاضر به دستور نمی‌باشند.	چالش‌های قضایی و ضعف در تعاملات
۱۲	با عنایت به افزایش زندگی آپارتمان‌نشینی، مشکلات فراوانی شامل (۱) تحت‌الشعاع قرار گرفتن حقوق شهروندی؛ (۲) اعتراض همسایگان متهم یا مجرم به حضور مأموران؛ (۳) عدم ارائه واحد آپارتمان (به‌عنوان مثال مجرمین حرفه‌ای تنها به اسم ساختمان اشاره می‌کنند)؛ (۴) نبود قانون مناسب برای	عدم تعامل مقامات قضایی در طول شبانه‌روز و محدودیت دستورات قضایی

حالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن	
R	کدهای گزینشی مرتبط با چالش‌های انتظامی بازرسی اماکن
	آپارتمان‌نشینی به‌ویژه در موارد مشترک نظیر راه‌پله، پشت‌بام و ... وجود دارد که برداشت‌های مختلف در پی دارد.
۱۳	بازرسی در اماکن دولتی به دلیل مشکلات ناشی از درگیری‌های سازمانی، لزوماً با احتیاط عمل می‌شود و اگر هم قرار به انجام باشد، مستلزم طی کردن ملاحظات اداری است.
۱۴	استفاده از نگهبان در برخی از آپارتمان‌ها و لزوم هماهنگی با مالکین قبل از بازرسی، مشکلات متعددی را ایجاد می‌کند. هرچند سعی می‌شود از انجام این عمل با توجیه کامل نگهبان ممانعت شود، اما در اکثر موارد با مقاومت آن‌ها (به دلیل عدم از دست دادن شغل) روبرو شده و در عمل مأموریت مربوطه عقیم می‌ماند.
۱۵	در خصوص بازرسی از اماکن نیز در زمان گذراندن مراحل قانونی و رعایت مراحل حقوق شهروندی توسط مأموران فرصت خوبی در اختیار مجرمین قرار می‌گیرد تا ادله و آثار جرم را از بین ببرند، این امر ضمن کاهش محسوس عملکرد واحدهای گشتی باعث جری‌تر شدن فرد بزه‌کار و تضعیف روحیه مأموران می‌شود.
۱۶	ضعف آگاهی کارکنان به موضوعات آموزشی در خصوص نحوه بازرسی منازل، اماکن عمومی و الزامات قانونی آن.
۱۷	ضعف ارائه آموزش‌های کیفی و عملی پیرامون بازرسی اماکن عمومی و خصوصی در مراکز آموزشی.
۱۸	کمبود خودروسازمانی مناسب جهت حضور در محل اجرای طرح بازرسی از اماکن.
۱۹	حجم بالای مأموریت‌های محول شده که منجر به ضعف بازرسی کامل و دقیق اماکن توسط مأموران انتظامی می‌شود.
۲۰	ضعف شناسایی دقیق منزل و مخفیگاه با توجه به آدرس‌های اعلامی که گویا نمی‌باشد.
۲۱	نداشتن قفل بازکن در زمان‌های ضروری و دستور مقام قضایی برای بازرسی اماکن.
۲۲	ضعف آگاهی و توجیه کارکنان در خصوص محل‌های اختفاء اموال مجرمانه.
۲۳	برای اماکنی که از دوربین پیرامونی ساختمان استفاده می‌شود؛ مقام قضایی دسترسی مبنی بر نحوه جلوگیری از آن را صادر نمی‌کند.
۲۴	عدم مشخص بودن تکلیف صریح مأموران در مواقعی که در بازرسی از اماکن، صاحب‌منزل درب را باز نکند و ...
۲۵	ضعف حمایت قضایی از مأموران در بازرسی اماکن خصوصی و عمومی.

<p>۱۶۹ پژوهشنامه حفاایع، انتظامی (سال هفتم، شماره بیست‌هشتم، زمستان: ۱۳۹۸)</p>	
R	کدهای گزینشی مرتبط با چالش‌های انتظامی بازرسی اماکن
۲۶	لزوم اعطای مجوز برای رفع حرز وسایل و اماکن. چالش‌های قضایی و تعاملات
۲۷	مبهم و دو پهلو بودن برخی از دستورات صادره توسط قضات در خصوص بازرسی و ورود به اماکن. چالش‌های اجرایی دستورات قضایی
۲۸	صادر نشدن دستور قاطع مقامات قضایی در احکام ورود به منزل و مخفیگاه در طول شبانه‌روز و بسنده کردن حکم ورود به منزل در طول روز. ضعف در ماهیت و صدور دستورات قضایی صادره
۲۹	بازرسی اماکن که خود به دو نوع خصوصی و عمومی تقسیم می‌شود از لحاظ انتظامی نیاز به اخذ مجوز قضایی دارد و در جاهایی که حکم کلی نیز برای بازرسی از اماکن اخذ می‌شود، مجدداً در اماکن تعطیل و بسته نیاز به حکم جزئی قضایی دارد. چالش‌های اجرایی دستورات قضایی
۳۰	ضعف آموزش دادن قضات به ضابطان در خصوص نحوه بازرسی اماکن و همچنین آموزش تخصصی در مورد پرونده‌های خاص. عدم ارائه آموزش‌های قضایی به ضابطان توسط قضات
۳۱	در اجرای دستورات قضایی صادره مبنی بر جلب متهمین و ورود به مخفیگاه آنان در حین دستگیری، آلات جرم و ارقام غیرمجاز مانند ماهواره، موادمخدر و ... مشاهده می‌شود که مأمور اقدام کننده از جمع‌آوری آنان بدون هماهنگی مجدد و اخذ دستور جدید معذور بوده و دچار تردید و ابهام قانونی می‌شوند و گاهی علی‌رغم ضرورت، دسترسی فوری در این مواقع برای کسب تکلیف به مقامات قضایی غیرممکن است. چالش‌های اجرایی دستورات قضایی
۳۲	در خصوص بازدید و بازرسی اماکن (منزل)، احکام و مجوزهای قضایی صادره تنها به یک جرم فرد اشاره کرده، اما اگر فرد متهم در چند موضوع مجرمانه فعالیت داشته باشد، هماهنگی در این‌گونه صحنه‌های مجرمانه و تکلیف و تشخیص چگونگی اقدام ضابطان بسیار دشوار بوده و در عمل برای هریک از موارد امکان‌پذیر نمی‌باشد (مانند سارق که فروشنده موادمخدر نیز بوده و اقلامی مانند افشانه دفاع شخصی نیز در منزل نگهداری می‌کند). چالش‌های قضایی و ضعف در تعاملات
۳۳	عدم اعلان یا ابلاغ حکم قضایی تفتیش و بازرسی به صاحب‌خانه یا متصرف قانونی، بنا به تصریح ضرورت و قید آن در صورت‌مجلس بازرسی منزل از جمله در پرونده‌های قاچاق موادمخدر برای جلوگیری از فرار متهم یا محو آثار جرم، موجب ایجاد تبعات و شکایت کیفری توسط صاحب‌خانه علیه ضابطان می‌شود. چالش‌های اجرایی دستورات قضایی
۳۴	ممانعت برخی از صاحبان خانه برای گشودن درب منزل به روی مأموران وعدم توفیق مأموران به اجرای طرح مربوطه. چالش‌های انتظامی و ممانعت از ورود مأموران

◇ با توجه شاخص‌های به‌دست‌آمده در پرسش دو پژوهش (چالش‌های انتظامی بازرسی اماکن) اختیارات ضابطان دادگستری در بازرسی از مکان خصوصی مطلق نیست و در بیشتر موارد در قالب تعاملات قضایی حل‌وفصل صورت می‌گیرد. از طرفی با توجه به‌تصریح ماده (۱۳۷) قانون پیش‌گفته، باید میان بازرسی از مکان خصوصی و یافتن متهم یا ابزار و وسایل جرم رابطه‌ای منطقی برقرار باشد؛ به‌عبارت‌دیگر، باید ظن قوی مبنی بر وجود متهم یا ابزار و وسایل و دلایل جرم نزد وی وجود داشته باشد. بدیهی است که مجوز بازرسی باید دارای ویژگی‌هایی باشد تا از سوءاستفاده‌های احتمالی در این موارد جلوگیری به عمل آید. در همین راستا، ضروری است که قانون آیین دادرسی کیفری این موارد را با ذکر ضمانت اجرا مناسب به‌تفصیل مقرر کند. به نظر می‌رسد چنانچه دستور به بازرسی با ذکر جهات آن در قالب «قرار» صادر شود، از سوءاستفاده‌های بسیار جلوگیری خواهد شد و چگونگی نظارت بر آن نیز با مشکل روبرو نمی‌شود؛ زیرا کتبی بودن دستورهای صادرشده، باعث می‌شود که مقام‌های قضایی دقت بیشتری کنند و به قواعد و تشریفات دادرسی کیفری اهمیت بیشتری بدهند.

شیوه برچسب‌زنی و کدگذاری تم‌های اصلی مربوط به پرسش اصلی تحقیق (مدل تحلیلی)

پاسخ‌دهندگان در پاسخ به هر یک از مؤلفه‌های مرتبط با پرسش‌های فرعی به تشریح چالش‌های حقوقی و انتظامی مرتبط با تفتیش و بازرسی اماکن در محیط کاری خود پرداختند. از تحلیل جمله‌ها و دیدگاه‌های این افراد، تم‌ها یا کدهای اولیه استخراج شد. در مرحله بعد، تم‌های دارای مضمون مشترک در یک گروه مشابه قرار گرفت تا جواب پرسش‌های پژوهش به‌دست آید. در مجموع از بین (۵۲) تم‌های گزینشی، تعداد (۲۷) تم اولیه به‌دست آمد که در قالب (۴) تم اصلی طبقه‌بندی شد (جدول شماره ۳).

جدول شماره (۳). شیوه برچسب‌زنی و کدگذاری تم‌های اصلی.

ردیف	تم‌های اصلی	تم‌های اولیه
۱	چالش‌های تقنینی	محدودیت اختیارات قانونی ضابطان، ابهام و نقص قانون، تعارضات برخی از مفاد حقوق شهروندی با مأموریت‌های ناجا، تناقض برخی از مفاد قانونی با دستورالعمل‌های ناجا، اجمال و سکوت قانون‌گذار در مقررات بازرسی انتظامی، ابهام و سکوت قانون در خصوص نحوه و چگونگی بازرسی اماکن و میزان آزادی عمل پلیس، تعارض قانون آ.د.ک با قانون آمران به معروف و ناهیان از منکر در خصوص تشخیص حریم خصوصی، خلأهای قانونی مرتبط با تفتیش اماکن عمومی و خصوصی، ابهام و اجمال قانونی مرتبط با تعیین ضوابط

ردیف	تم‌های اصلی	تم‌های اولیه
		مربوط به حریم خصوصی.
۲	چالش‌های قضایی	محدودیت زمانی برای اجرای برخی از دستورات قضایی، عدم تعهد برخی از قضات به دستورات شفاهی صادره، عدم وحدت رویه قضایی در موضوع‌های تفتیش و بازرسی، عدم پاسخگویی قضات در همه ساعات شبانه‌روز، عدم دسترسی و حضور مستمر قضات کشیک در محل کار، عدم توجه به دلایل و گزارش‌های پلیسی از سوی برخی قضات، تفسیرهای متفاوت قضایی پیرامون نحوه و میزان اختیارات ضابطان در بازرسی‌ها، چالش‌های مرتبط با صدور دستورات موردی و جزئی برای تفتیش اماکن.
۳	چالش‌های اجرایی	ضعف در تعاملات قضایی، قابلیت اجرا نداشتن برخی از مفاد حقوق شهروندی، چالش‌های اجرایی ناشی از حقوق شهروندی، عدم دسترسی فوری به قضات در شرایط اضطراری برای کسب تکلیف، ترس مأموران از تبعات قضایی ناشی از شکایت شهروندان علیه آنان، چالش‌های مرتبط با دستگیری مظنونین، تمرد و مقاومت فیزیکی برخی از مظنونین از دستورات پلیسی، چالش‌های مرتبط با ورود شبانه به مخفیگاه متهمین، عدم صدور دستورات قضایی صریح و کلی برای تفتیش برخی اماکن، چالش‌های به‌کارگیری سگ‌های موادیاب در بازرسی اماکن، مخاطرات جانی برای پلیس در انجام وظیفه، چالش‌های مرتبط با ممانعت برخی از صاحبان منازل برای ورود و تفتیش اماکن و ...
۴	چالش‌های پلیسی (سازمانی)	کمبود نیروی انسانی، ضعف محتوای آموزش‌های ارائه شده به ضابطان، عدم وجود مأمور زن در بازرسی‌ها، عدم حمایت قوی سازمانی از مأموران، ضعف آموزش‌های مرتبط با دانش حقوقی ضابطان، کمبود کادر مجرب و آموزش دیده، ضعف در ماهیت دستورالعمل‌های تعقیب و گریز، عدم وجود سامانه‌های مجهز رایانه‌ای برای استعلام فوری افراد مظنون، ضعف‌های مدیریتی برخی از فرماندهان و ضعف در نگهداشت منابع.

با توجه به یافته‌های مندرج در جدول بالا مرتبط با ابعاد چهارگانه مذکور حاکی از آن است که در مقررات قانون آیین دادرسی کیفری ایران قواعد و تشریفات برای بازرسی از مکان خصوصی اختصاص داده شده، این مقررات ناقص، مبهم و دارای اشکال هستند. قانون‌گذاری در امور کیفری ایجاب می‌کند که در وهله نخست مفاهیم به‌صراحت و روشنی تعریف شده تا محدوده و قلمرو آن‌ها مشخص شود. مقامات مجری تفتیش باید بر طبق این مقررات قانونی و بر مجوز قضایی اقدامات لازم را انجام دهند و از خودسری‌ها و دخالت‌های بی‌مورد بپرهیزند.

با بررسی‌های انجام شده درمی‌یابیم که رویه قضایی با آنچه در تئوری و نظر مطرح است، فاصله بسیار دارد. با عنایت به مواردی که در متن پژوهش به آن‌ها پرداخته شد، ضابطان دادگستری در جرائم مشهود حق ورود به منزل غیر و تفتیش آن را به‌منظور

چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 171

کشتگیری متهم و تأمین دلیل حتی بدون کسب مجوز قضایی دارند. البته باید سایر ترتیبات قانونی مذکور در قانون آیین دادرسی کیفری را رعایت کنند و زمانی کار را انجام دهند که دستگیری متهم و تأمین دلیل از هتک تفتیش و بازرسی دیگری مهم‌تر باشد.

از طرفی توجه به شاخص‌های مرتبط با یافته‌های پژوهش مؤید این مطلب است که کسب مجوز از مقام صالح قضایی در جرائم غیرمشهود در صورتی که مقام رسیدگی‌کننده ضابط دادگستری باشد، ضروری است. در حکم بازرسی، باید زمان و مکان بازرسی و مشخصات نماینده و حدود مأموریت او درج شود تا در موقع مراجعه به محل موردنیاز بازرسی، در صورت مطالبه صاحب‌خانه یا متصرف آنجا، مدارک مثبت سمت نمایندگی و اقدام قانونی خود را ارائه کند. برای انجام بازرسی رعایت کلیه موازین شرعی، قانونی، حفظ حرمت اشخاص و عدم تعرض به حقوق دیگر ساکنان در هنگام بازرسی در اولویت قرار دارد و عدم رعایت آن موارد مستوجب مجازات خواهد بود.

نتیجه‌گیری

بازرسی و تفتیش منازل، اماکن، اشیا و اشخاص خود تابع یک سری قواعد، اصول، شرایط و تشریفات خاص است. برای ورود به منازل مسکونی اشخاص یک سلسله شرایط وجود دارد که در ادامه به بررسی آن‌ها می‌پردازیم:

ورود به منازل مسکونی بدون درخواست و اجازه صاحب‌منزل وقتی جایز است که جرمی واقع شده و ظن قوی وجود داشته باشد که می‌توان متهم را در منازل مسکونی دستگیر کرد و یا این ظن قوی وجود داشته باشد که می‌توان متهم را در منزل مسکونی دستگیر کرد و یا این ظن وجود داشته باشد که دلایل و آثار و علائم جرم یا آلات و ادوات آن را بتوان در منازل مسکونی یافت. در این‌گونه موارد، فقط مقامات قضایی رسیدگی‌کننده به پرونده می‌توانند به منازل مسکونی افراد وارد شوند و یا به ضابطان قوه قضاییه نمایندگی دهند تا این مهم را انجام دهند. باید اعطای نمایندگی به ضابطان قوه قضاییه برای بازرسی منازل، در موارد خاص و معین برای زمان مشخص و معلوم انجام پذیرد. اعطای نمایندگی برای تفتیش منازل افراد به‌طور مطلق و بدون تعیین

مشخصات نماینده و محل مورد بازرسی، مدت و تعداد دفعات و موضوع آن با موازین حقوق بشر سازگار نیست (میرزایی و مسعودی، 1393: 53).

برای جلوگیری از تعرض به حریم خصوصی افراد در مواردی که مقام قضایی بر اساس قانون مجوز ورود به منزل فردی را صادر می‌کند، این ورود به منزل طبق تشریفات انجام می‌شود که این تشریفات عبارت‌اند از:

- وجود دلایل و قراین قوی؛
- انجام بازرسی منزل در حضور متصرف قانونی و شهود تحقیق؛
- لزوم بازرسی در شرایط عادی در روز و در موارد استثنایی در شب؛
- لزوم تعیین موضوع مورد بازرسی؛
- عدم افشای مضمون و محتوای اوراق، نوشته‌ها و تمام اشیاء متعلق به متهم که ارتباط با جرم ندارد؛
- انجام بازرسی پس از ابلاغ حکم، دق‌الباب و ورود به منزل از راه متعارف؛
- حضور اشخاص در محل بازرسی که در امور جزایی دخیل‌اند؛
- ممنوعیت ورود و خروج به محل بازرسی در صورت لزوم.

یکی از چالش‌های قانونی و انتظامی این حوزه، این است که بازرسی منزل باید مطابق قانون در روز و ساعاتی باشد که قبلاً توسط قانون و قضاوت تعیین شده است؛ درحالی‌که مأموریت‌های ضابطان شبانه‌روزی بوده و اغلب در جرائم مشهود به هنگام مظنون‌گیری و تعقیب‌و‌گریز افراد و ورود مظنونین به منازل دیگران یا مخفیگاه، نیاز به صدور مجوز قضایی فوری را می‌طلبد که در عمل این مهم اتفاق نیفتاده و مأموریت کشف جرم بی‌نتیجه می‌ماند؛ بنابراین این همان اصل مصونیت مطلق اقامتگاه‌ها از بازرسی‌های شبانه است. بر اصل مصونیت مطلق منزل از بازرسی‌های شبانه استثنایایی وارد است:

- بازرسی منزل بر مبنای رضایت صاحب‌خانه؛

همان‌طور که در رویه عملی معمول است و برابر قسمت اخیر ماده (۱۰۰) ق.آ.د.ع.ا.ک مصوب سال (۱۳۷۸) و مواد (۱۳۷) به بعد ق.آ.د.ک مصوب سال (۱۳۹۲)، علت بازرسی و موارد ضرورت در صورت مجلس قید می‌شود. این صورت جلسه به امضاء حاضران و صاحب‌خانه‌ای که اجازه بازرسی را داده است، می‌رسد.

برای پیشگیری از تضییع حقوق افراد و جلوگیری از سوءاستفاده عوامل بازرسی کننده، به‌طور حتم باید موضوع بازرسی در حکم قضایی صادره مقام قضایی قید شود تا ضابطان دقیقاً از وظایف و تکلیف و اختیارات خود مطلع شوند و بدون هیچ‌گونه ابهامی در مورد موضوع حکم اقدام کنند. مشاهدات حاکی از آن است که مأموران با حکم قضایی مربوط که به‌صورت کلی صادر شده به منزل مسکونی افراد وارد شوند و بدون هیچ‌گونه محدودیتی اقدام به بازرسی‌های متعدد می‌کنند.

یکی دیگر از مهم‌ترین چالش‌های انتظامی مطرح شده در خصوص جمع‌آوری دلایل، کشف، ضبط اشیاء، اموال یا وسیله جرم و یا وسایل از جرم تحصیل شده، تفتیش و بازرسی منازل و سایر مکان‌هایی است که مرتکب جرم از آن‌ها برای پنهان کردن وسایل اشاره شده، استفاده می‌کند. این اقدام، از مهم‌ترین و حیاتی‌ترین اقدامات قضایی در کشف بزه و دلایل و آثار جرم است و تأخیر در اجرای آن لطمه بزرگی به روند تحقیقات وارد می‌آورد. باوجوداین، با توجه به اهمیتی که شرع مقدس اسلام و نیز قانون‌گذار برای محل سکونت و زندگی افراد قائل شده است، مقام تحقیق همیشه و در هر وضعیتی نمی‌تواند از این حربه استفاده کند؛ بنابراین برای تفتیش و بازرسی از منازل و اماکن، ضوابط خاصی وجود دارد که باید رعایت شود.

به نظر نگارنده تفتیش و بازرسی از منازل و اموال مردم فقط در صورت وقوع جرم و به حکم قانون و به‌منظور کشف جرم و جلوگیری از امحاء آن و فرار متهم ممکن است. درنهایت طبق مواد ذکر شده، اقدام به هرگونه بازرسی از منازل و اموال مردم برای کشف جرم بایستی تحت نظر و به دستور صریح و مستقیم مقام قضایی و توسط ضابطان دادگستری به عمل آید و اجازه بازرسی و اعطای نمایندگی به مأموران صالحه می‌باید پس از اعلام وقوع جرم و در مورد خاص و تعیین زمان معین باشد. بازرسی منازل در روز

به عمل می‌آید و هنگام شب در صورتی انجام می‌گیرد که ضرورت اقتضا کند. در حقوق ایران، امر تفتیش و بازرسی منازل یا به‌طور مستقیم توسط مقام قضایی انجام یا به ضابطان دادگستری محول می‌شود.

گفتنی است با توجه به اینکه پژوهش حاضر بدیع بوده و هیچ‌گونه پیشینه پژوهشی داخلی در این خصوص موضوعیت ندارد؛ بنابراین قضاوت درباره همسویی یا عدم همسویی پژوهش حاضر با پژوهش‌های مشابه، منتفی است.

پیشنهادها

الف). ضروری است که به جهت اهمیت حرمت (منزل) و مسکن در پیشینه فرهنگی دینی ایرانیان قوانین و تشریفات منسجم، معقول و منطقی برای بازرسی وضع شده تا محدوده و قلمرو اختیارات مقام‌های قضایی و ضابطان دادگستری روشن شود و زمینه سوءاستفاده احتمالی از این اختیارات نیز از بین برود.

ب). یکی از مهم‌ترین روش‌هایی که قواعد دادرسی کیفری را از حالت (اختیاری) و (تشریفات بودن) خارج ساخته و به آن‌ها جنبه کاربردی و عملیاتی می‌دهد، پیش‌بینی ضمانت اجراهای مناسب برای نقض این قواعد است. ضمانت اجرای انتظامی و ضمانت اجرای کیفری؛ به‌عنوان دو نوع ضمانت، برای اجرای تشریفات و قواعد دادرسی کیفری در نظر گرفته شده‌اند. به نظر می‌رسد که این ضمانت اجراها برای تضمین قواعد دادرسی کیفری کافی نیستند؛ زیرا برای خود تحقیقات و دلایل به‌دست‌آمده به شیوه‌های غیرقانونی و یا خلاف ضوابط و قواعد دادرسی نیز باید ضمانت اجرایی را در نظر گرفت. به‌طور معمول در قواعد دادرسی کشورهای مختلف از این نوع ضمانت اجرا با عنوان بطلان تحقیقات یا دلایل یاد می‌شود. این موضوع باعث می‌شود که مقام‌های قضایی و ضابطان دادگستری در تحقیقات خود دقت بیشتری کرده و از نقض قواعد و تشریفات دادرسی کیفری که بیشتر ناظر به حق‌های فردی و حریم خصوصی است خودداری کنند.

ج). مجموعه قوانین مدون ایران، در مورد پیشگیری از جرم در خصوص بازرسی و تفتیش پلیسی، به‌ویژه در حوزه بازرسی اماکن مقررات صریحی ندارد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود که قانون‌گذار در این زمینه اهتمام ورزیده و مجموعه مقررات

◇ واضحی را با توجه به چالش‌های فرا سازمانی، قضایی و ارجحیت امر بازرسی انتظامی، به تصویب برساند.

د. پیشنهاد می‌شود که تا حد ممکن و با توجه به مقدمات، مجموعه قوانین کیفری ایران به گونه‌ای تغییر کند که با رویکرد نوین حقوق کیفری همسو شود. از این رو لازم است قانون‌گذار با توجه به پیشرفت فناوری، علم و تخصصی شدن برخی از انواع بزهکاری‌ها، از طریق وضع قوانین مناسب، خود را برای مقابله اساسی با بزهکاران تجهیز کند. با توجه به موازین متعدد حقوق شهروندی، ذکر شده در اسناد مختلف بین‌المللی، شایسته است که قانون‌گذار، منشوری از حقوق شهروندی را به تصویب برساند که در آن حدود وظایف و اختیارات پلیس در هنگام مبارزه با جرم به‌طور دقیق و مفصل بیان شده باشد.

ه. پیشنهاد می‌شود که برای نیروهای انتظامی، کلاس‌های دائمی و زمان‌بندی شده در رابطه با امور حقوقی به‌ویژه حقوق کیفری برگزار شود. آغاز برگزاری این کلاس‌های آموزشی باید در بدو استخدام کارکنان پلیس باشد، اما در هر صورت دائمی بودن آموزش حین خدمت نیز از اهمیتی فراوان برخوردار است. این کلاس‌ها باید با محورهایی مانند موضوعات زیر برگزار شود:

- آموزش کاملی از قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۹۲)؛
- آموزش حقوق شهروندی و مصادیق رفتارهای انسانی و غیرانسانی و نحوه رفتار صحیح با متهم؛
- آموزش حدود اختیارات و وظایف مسئولیت کیفری و مدنی ضابطان دادگستری؛
- آموزش شیوه‌های علمی کشف جرم؛
- برگزاری جلسات اندیشه‌ورزی و میزگردهای علمی در خصوص الزامات، چالش‌های تفتیش بازرسی اماکن؛
- انعکاس خلأها قانونی و چالش‌های اجرایی پلیس به قوای ذی‌ربط و حتی‌الامکان طرح موضوع در جلسات مشترک راهبردی ناجا با قوه قضاییه.

- احمدالقضات، سامر محمد (۱۳۸۵). مقامات مختص تفتیش در قانون آیین دادرسی کیفری اردن. مجله حقوقی دادگستری، شماره (۵۴).
- انصاری، ولی اله (۱۳۸۱). حقوق تحقیقات جنایی (مطالعه تطبیقی)، چاپ (۱). تهران: انتشارات سمت.
- آخوندی، محمود (۱۳۹۳). آیین دادرسی کیفری، جلد (۱). تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته. تهران: انتشارات دیدار.
- پاد، ابراهیم، (۱۳۴۷). حقوق کیفری اختصاصی، جلد (۱)، چاپ (۱). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۰). ترمینولوژی حقوق، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خادم، علیرضا (۱۳۹۵). تفتیش و بازرسی منازل و اماکن و کشف آلات و ادوات جرم در حقوق ایران. تهران: پنجمین همایش پژوهش‌های نوین در علوم و فناوری.
- خالقی، عالی (۱۳۹۲). آیین دادرسی کیفری، چاپ (۳). تهران: انتشارات شهر دانش.
- رضوی، محمد (۱۳۸۰). آشنایی ضابطان با قوانین کیفری. تهران: انتشارات رسا.
- زراعت، عباس (۱۳۸۳). اصول آیین دیوان کیفری. تهران: انتشارات مجد.
- شاملو احمدی، محمدحسین (۱۳۸۳). دادسرا و تحقیقات مقدماتی، چاپ (۱). اصفهان: نشر دادیار.
- شهری، غلامرضا؛ ستوده جهرمی، سروش (۱۳۷۵). نظریات اداره حقوقی قوه قضاییه در زمینه مسائل کیفری، جلد (۲)، روزنامه رسمی کشور.
- صانعی، پرویز (۱۳۷۱). حقوق جزای عمومی، جلد (۱). تهران: انتشارات کنج دانش.
- فرجی‌ها، محمد؛ مقدسی، محمدباقر؛ آقایی، امین (۱۳۹۱). معیارهای قانونی ناظر بر بازرسی‌های پلیسی در نظام‌های کیفری مختلف. فصلنامه کارگاه، شماره (۱۸).
- کاظمی آذر، شهریار (۱۳۹۶). طرح تحقیقاتی استانداردهای قانونی و رفتاری پلیس در ایست و بازرسی وسایل نقلیه (مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی ایران، انگلستان و آمریکا). تهران: معاونت حقوقی ناجا.
- مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۲). قانون آیین دادرسی کیفری مصوب (۱۳۹۲) و اصلاحات (۱۳۹۴).
- محسنی، مرتضی؛ کلانتریان، مرتضی (۱۳۸۰). مجموعه نظرهای مشورتی اداره حقوقی وزارت دادگستری در زمینه مسائل کیفری. تهران: انتشارات جنگل.

- چالش‌های رعایت حقوق شهروندی در تفتیش و بازرسی اماکن 177
- ◇ مرسدی، مسعود (۱۳۹۴). وضعیت رعایت حقوق شهروندی مهم در مرحله تحقیقات پلیسی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. البرز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج.
- معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه (۱۳۸۸). قانون دادرسی کیفری فرانسه، ترجمه عباس تدین، چاپ (۱). تهران: انتشارات روزنامه رسمی کشور.
  - معین، محمد (۱۳۷۵). فرهنگ فارسی معین، جلد (۱)، چاپ (۱۰). تهران: انتشارات امیرکبیر.
  - میرزایی، محمد؛ مسعودی، عباس (۱۳۹۳). مبانی حقوقی بازرسی پلیسی. تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی.
  - ناظمیان، فرانک (۱۳۹۱). تفتیش و بازرسی پلیسی، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. فارس: دانشگاه شیراز.
  - Stone, R. (2006), Textbook on civil liberties and human rights, Oxford University Press.

